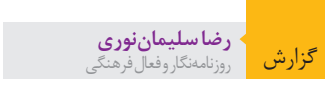

همیشه‌ی

نگین تاریخی در حرم رضوی

نگاهی به معماری و داشته‌های تاریخی حرم مطهر امام رضا

حرم مطهر رضوی به‌عنوان بزرگ‌ترین مجموعه مذهبی ایران، همچون رکاب انگشتی است

که نگینی بسیار بزرگ و ارزشمند را در میانه خود جای داده‌است؛ نگینی به نام مرقد مطهر حضرت ثامن(ع) که چشم و ذهن بیننده را آنچنان به‌خود جلب می‌کند که دیگر به دیدنی‌های حک‌شده‌روی رکاب توجه‌نمی‌کند و فقط و فقط می‌خواهد در آن دقایق و لحظات

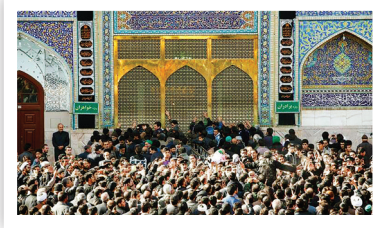
به‌طور کامل مسحور آن گوهر گرانبه‌باشد. دیدنی‌هایی که هر چند همه برای نشان دادن ارزش و اهمیت آن گوهر والا ایجاد شده‌اند، اما به نوبه خود ارزشمند هستند و اگر در محیطی دیگر بودند به‌طور قطع هر کدام به تنهایی گوهری زیبا برای رکاب انگشتی

ارز شمند محسوب می‌شدند. این آثار ارزشمند حک‌شده‌روی رکاب قرار گرفته در دور مرقد مطهر رضوی به‌حدی زیاد هستند که اگر بخواهیم همه آنان را معرفی کنیم، نیازمند صفحات بسیاری از روزنامه هستیم، اما به نشانه‌قطر‌های از دریای ارادت

مسجد گوهرشاد

این مسجد در قرن ۹ هجری قمری در دوره حکومت شاهرخ تیموری به دستور هم‌سرش گوهرشادا بنا شده‌است. مسجد گوهرشاد، معدنی از هنر و معماری تیموری است و به معرق‌کاری‌ها، گچبری‌ها، خطاطی‌ها و نقوش نقش‌بسته در دیوارها و گلدسته‌های مسجد به‌عنوان بخشی از ویژگی‌های هنری آن می‌توان اشاره کرد. این مسجد با ۷باشستان و ۸ایوان و صحنی به مساحت ۲۸۰۰متر مربع، ۹۴۱۰متر زیربنا دارد. زیباترین ایوان آن، ایوان مقصوره در قسمت جنوبی است که دور تا دور آن با آیات قرآن واحادیث حک‌شده بر کاشی‌های زیبا تزئین شده‌است. منبر معروف امان‌زم(عج) که از چوب گردو و گلای تهیه‌و در ساخت آن از هیچ میخی استفاده‌نشده هم در قسمت محراب این ایوان قرار دارد.

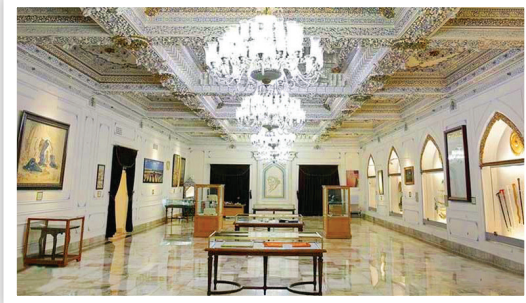
پنجره فولاد

یکی از زیبایی‌های بی‌مانند صحن عتیق، پنجره فولادی مشرف به ضریح مطهر رضوی است. هنگام ایجاد صحن در دوران تیموریان، پنجره‌ای در سمت چپ ایوان نادری، محلی مشرف به ضریح مطهر نصب شد تا کسانی که به هر دلیل شرعی یا جسمی امکان ورود به حرم و مسجد بالاسر را ندارند، بتوانند با فاصله کمی از ضریح با امام خسود خلوت کنند. این پنجره ابتدا از چوب بود، اما بعدها پنجره‌ای فولادین جانشین آن شد و پس از انقلاب هم پنجره‌ای از آلایز برنج و طلا آبکاری شده در این مکان نصب و پنجره قدیمی به موزه منتقل شد، اما همچنان این مکان نزد مردم پنجره فولاد است.

نقاره خانه رضوی

یگانه محل اعلام اعلانات مختلف مهم مرتبط با حرم مطهر توسط سازهای مختلف یعنی نقاره‌خانه رضوی در طبقه دوم ایوان شرقی است. البته در طبقه اول این ایوان هم وسایل مربوط به نقاره‌نوازی نگهداری می‌شود. نقاره‌نوازی از اواسط قرن نهم و به دستور نوه گوهرشاداغا در حرم مطهر رواج یافت و از آن زمان تاکنون، جز اسالی که پهلوی اول آن را ممنوع کرده بود، این رسم همچنان ادامه داشته‌است. نوازندگان به غیر از زمان طوع و غروب خورشید، در اعیاد و در هنگام مشاهده کراماتی از جانب حضرت ثامن(ع) نقاره می‌نوازند. البته نقاره‌خانه در ۲ ماه عزای محرم و صفر مگر برای اعلام واقعه‌ای مهم تعطیل است.

موزه‌های رضوی

یکی دیگر از مجموعه‌های زیبای موجود در حرم مطهر رضوی که کمتر شناخته شده است، گنجینه‌ها یا همان موزه‌های حرم است. ارادت‌شیمان اقصی نقاط جهان به حضرت ثامن(ع)، باعث شده تا هدایای ارزشمندی به حرم مطهر رضوی اهدا شود. مسئولان وقت آستان قدس سال ۱۲۲۴شمسی در شرق مسجد گوهرشاد، در ساختمانی ۳طبقه به مساحت ۳۴۰۰مترمربع موزه آستان قدس را ایجاد کردند. این موزه در گذر زمان و با افزایش هدایا گسترش بسیاری پیدا کرد تا جایی که اکنون شامل ۱۶ گنجینه‌می‌شود.موزه مرکزی،موزه فرش،موزه هدایای مقام معظم رهبری، موزه تاریخ،موزه مدال‌ها و نشان‌های اهدایی ورزشکاران و موزه قرآن و تفاسیر. موزه قرآن و تفاسیر که سال ۱۲۶۴تحت عنوان نخستین گنجینه تخصصی جهت نمایش نسخ خطی قرآن، مرقات و سایر آثار هنری، هنرمندان در ساختمان شماره ۳موزه آستان مقدس رضوی افتتاح شد،میزبان یکی از بزرگ‌ترین گنجینه‌های قرآنی جهان است.همچنین در موزه هدایای مقام معظم رهبری که در طبقه همگف موزه قرآن است می‌توانید تمامی آثار هنری مانند خطاطی و تذهیب، نقاشی فرش، قلم‌کاری و مدال‌هایی که طی سال‌بان گذشته به ایشان هد به شده‌است را مشاهده کنید.مقام معظم رهبری هر سال هدایای اهدا شده به‌خود را به این موزه اهدا می‌کنند.

رضا سلیمان نوری

زواری،نوازمنگار وفعال فرهنگی

حرم مطهر رضوی به‌عنوان بزرگ‌ترین مجموعه مذهبی ایران، همچون رکاب انگشتی است

مسجد بالاسر

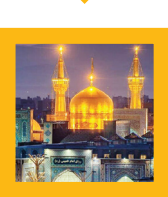
کوچک‌ترین بخش عبادی حرم مطهر رضوی، مسجد بالاسر است که در عین حال یکی از قدیمی‌ترین بناهای این مجموعه هم محسوب می‌شود. این مسجد که پس از روضه منوره، نخستین بنای ساخته شده در حرم رضوی است از آثار دوره غزنوی و با قدمتی هزار ساله در میان روضه منوره و دارالسیاده قرار دارد. مسجد بالاسر که تنها یک اتاق با ضریح مطهر فاصله دارد با ۸ متر طول و ۴٫۵متر عرض با کاشی‌های هفت‌رنگ و ازاره‌های مرمرین آن شکوه و عظمت خاصی به آن بخشیده‌اند. این مکان مقدس درست بالای سر مرقد حضرت رضاع(واقع شده و زائران بسیاری این محل را برای خواندن نماز زیارت‌انتخساب می‌کنند و به همین دلیل، از شلوغ‌ترین نقاط حرم رضوی است.

صحن عتیق

در مجموعه حرم مطهر رضوی علاوه بر ۲ مسجد ذکر شده، چندین و چند صحن وجود دارد که کهن‌ترین آنها عتیق یا انقلاب نام دارد. این صحن که با ۶۷۴۰مترمربع مساحت در شمال بقعه منوره قرار گرفته، به یک‌باره ساخته نشده؛ بلکه نییمی از آن در دوران تیموری و نیمه دیگری در دوران صفوی ایجاد شده‌است. به عبارت بهتر، وزیر سلطان حسین بایقرا از عتیق تا نادری و ایوان عباسی، میزبانی نقاره‌خانه و نخستین ساعت حرم مطهر را هم بر عهده دارد که به‌ترتیب روی ایوان‌های شرقی و غربی آن ایجاد شده‌اند. پنجره فولاد و سقاخانه میانه صحن عتیق هم داستان‌های خاص خود را دارند.

۲۵۰سال با حرم رضوی

پیس از انقلاب اسلامی

طرح توسعه حرم رضوی در این دوره دنبال شد و مجموعه گسترش فراوانی یافت. طلای گنبد که بر اثر

زمان ساییده شده بود، با طلای جدید جایگزین شد و گزارش این تعویض در لوحه‌ای نوشته‌شده و بر گنبد نصب شد. رواق دارالولایه، صحن قدس، یک ایوان جدید، سقاخانه، صحن جمهوری اسلامی،

گلدسته در پشت درهای شمالی و جنوبی، بست شیخ بهایی، کتابخانه جدید، دانشگاه علوم رضوی و توسعه فلکه حرم و زیرگذر زیر حرم به همراه ساخت صحن جامع رضوی، رواق‌های دارالولایه، دارالهدایه، دارالرحمه و دارالآجابه در همین دوران احداث شد. فضای داخلی بنای حرم توسعه یافت و ایستایی گنبد هم افزایش یافت. درهای ورودی به بنای حرم در سمت پیش‌رو و پایین پای مقبره امام هشتم هم گشایش یافت. آخرین ضریح نصب‌شده بر مقبره علی‌بن موسی‌الرضاع(نیز ضریح مشهور به آفتاب است که در اسفند سال۱۳۷۹نصب شد.صحن جمهوری اسلامی، پیامبر اعظم، هدایت، کوثر و رواق امام خمینی در همین دوره ساخته و مجموع مساحت مجموعه از ۱۲هکتار به بیش از ۷۰هکتار رسید.

دوره سلجوقیان: سلجوقیان در قرن‌های ششم و هفتم تعمیرات و خدمات زیادی در آنچه امروز روضه منوره نامیده می‌شود، انجام دادند. امیر عمادالدوله که مقرب پادشاهان سلجوقی بود، در سال ۵۱۵ه‍.ق، حرم را تعمیر کرد و «ترکان زمرد ملک»، دختر خواهرزاده سلطان سنجر در سده‌ششم‌ه‍.ق ازاره گنبدخانه حرم را با کاشی‌های ممتاز زرین‌فام که به کاشی سنجرى معروف است، بر اساس برخی روایات در سال ۵۱۲ه‍.ق برپایه برخی دیگر از روایات در سال ۵۵۷هجری قمری تزئین کرد. کاشی‌ها بعدها در دوران علاءالدین محمد خوارزمشاه و در سال ۶۱۲هجری قمری مرمت شدند که کتیبه‌انها موجود است. شرف‌الدین ابوطاهرین سعدبن علی قمی در این دوره پس از مرمت بنا، کتیبه‌ی نیز بر آن ساخت و نخستین سنگ قبری که موجود است، بر مزار مطهر امام رضاع(قرار گرفت.

دوره خوارزمشاهیان: در عصر خوارزمشاهیان بازسازی حرم امام رضاع(انجام شد و مقدار زیادی از کاشی‌های زرین‌فام و سنجرى، متعلق به این دوران است. ۲کتیبه مربوط به دوران خوارزمشاهیان نیز بر دیوار شمالی گنبدخانه به نام «صفه شاهطهماسبی» قرار دارند. در ضلع شمالی رواق دارالحفاظ نیز کتیبه‌ای با کاشی ممتاز مربوط به همین دوره وجود دارد. محراب جنوب‌غربی و در طلای جنوبی گنبدخانه نیز متعلق به سال۶۱۲ه‍.ق و دوره خوارزمشاهیان است.

دوره مغسول و ایلخانی: سال ۶۱۸ه‍.ق مغول‌ها به طوس حمله و شهر را غارت کردند و مردم را به قتل رساندند. سپس وارد مشهد شدند و خرابی بسیاری بر جای گذاشتند. به حرم رضوی نیز خساراتی وارد و اموال و اثاثیه حریم را غارت کردند. اما به بنای اصلی بر اساس برخی روایات صدمه نز نذند. با وجود این نظرسنفسکی تاربخیدان، تأیید می‌کند که حرم در سال۶۱۸ه‍.دست مغولان تخریب شد و بعدها اولجاوچک که مذهب شیعه را پذیرفت، حرم را دوباره بنا کرد. فرسودگی‌ها و خرابی‌ها و خسارات‌ها نیز در دوره ایلخانیان بازسازی شد. ۲کتیبه در ضلع شمالی گنبدخانه نیز متعلق به سال‌های ۷۱۲ و ۷۶۰ه‍.ق هستند. ابن بطوطه اما احتمال داده است سلطان محمد خدابنده زیباترین بنا را بر حرم حضرت رضاع(بنا کرده و گنبد حرم نیز از ساخته‌های او باشند. انبیه این دوره شامل مسجدبالاسر، یک مدرسه و چند بنای کوچک متصل به ضلع شمالی حرم است.

دوره تیموریان: در دوران حکومت شاهرخ تیموری، ۲ رواق دارالحفاظ و دارالسیاده و مسجد گوهرشاد در سال ۸۲۱هجری قمری بنازم در اقدامی غیراصولی با به‌های بتنی جایگزین شد. بر اثر فرسودگی و سوراخ شدن، ایوان طلا هم در این دوره پی‌ریزی و در عصر صفوی ترمیم شد. پنجره فولاد هم به دستور گوهرشاد ساخته شد که اکنون در موزه آستان قدس است.

دوره صفویان: مذهب تشیع در این دوره در ایران رسمیت یافت و آثار و بناهای باشکوهی نیز به حرم افزوده شد. شاه طهماسب یکم نخستین ضریح را به حرم اهدا کرد و به بازسازی و تذهیب گنبد و طلاکاری گلدسته کنار گنبد همت گذاشت. مرمت گنبد طلاکاری شده در دوره سلطان محمد غزنوی و مناره طلاکاری شده در دوره غزنوی نیز در همین دوران مرمت و حصاری دور تا دور مشهد کشیده شد. شاه‌عباس صفوی قرآن‌های خطی منسوب به امامان شیعه را به آستان قدس اهداء و املاکی وقف این آستان کرد و شاه‌عباس دوم هم صحن عتیق را تعمیر و کاشیکاری کرد. گنبد حرم نیز مجدداً طلاکاری شد. احداث ایوان شمالی و اتاق‌ها، غرفه‌ها، سردرها و ایوان‌های شرقی و غربی، ایجاد رواق توحیدخانه و گنبد الهورودی‌خان هم از دیگر دستورات شاه‌عباس بود.

دوره افشاریه: ایوان صحن تیموری که در دوره سلطان حسین بایقرا ساخته شد و توسط شاه‌عباس یکم توسعه یافت، به فرمان نادرشاه طلاکاری شد. دیوار حرم هم رنگ آمیزی دوباره شد و گلدسته شمالی صحن انقلاب بر فراز ایوان عباسی که توسط شاه‌عباس توسعه یافته بود، ساخته و همراه با ایوان جنوبی صحن عباسی طلاکاری شد. در همان سال نادرشاه دستور داد سنگاب یکپارچه از جنس مرمری از هرات به مشهد آورده شود و اسماعیل خان رومی آن یک پوشش هست‌ضلعی به همراه گنبد ساخت و طلاکاری کرد.

دریچه

یک حرم به عمق تاریخ

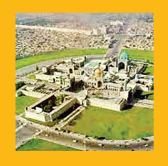
دوره سامانیان: «این شهر آشوب» که از امرای

خراسان بود، بنایی بر مزار مطهر حضرت رضاع(بنا کرد. از توسعه بنا در دوران پیش از دیلمیان نیز خبر چندانى گزارش نشده و تنها به رونق داشتن زیارت اشاره شده‌است.

دوره دیلمیان: عصر دیلمیان به جهت روی کار آمدن حاکمان شیعی، دوره رونق‌بخشی به ساختمان بنای مرقد مطهر حضرت رضاع(بود. در دوران عضدالدوله دیلمی بقعه تعمیر و به تزئینات آراسته شد. خانه‌های مسکونی اطراف حرم نیز بیشتر شد و بدین ترتیب دژ مستحکمی از حرم محافظت کرد. این اقدامات منجر به رونق بیشتر زیارت حرم مطهر امام رضاع(شد.

دوره غزنویان: محمود غزنوی قبه و حرم را نوسازی و بنایی زیبا در آن برپا کرد. چند تن دیگر از امیران غزنوی نیز به مرمت و تکمیل بقعه پرداختند و به آبادانی مشهد مشغول شدند. ابوالحسن عراقی، از رجال و دبیران دربار غزنوی در سال ۴۲۵ه‍.ق ضمن مرمت بقعه، نخستین بنا را به آن افزود که این بنا به مسجد بالاسر معروف است.

دوره سلجوقیان: سلجوقیان در قرن‌های ششم و هفتم تعمیرات و خدمات زیادی در آنچه امروز روضه منوره نامیده می‌شود، انجام دادند. امیر عمادالدوله که مقرب پادشاهان سلجوقی بود، در سال ۵۱۵ه‍.ق، حرم را تعمیر کرد و «ترکان زمرد ملک»، دختر خواهرزاده سلطان سنجر در سده‌ششم‌ه‍.ق ازاره گنبدخانه حرم را با کاشی‌های ممتاز زرین‌فام که به کاشی سنجرى معروف است، بر اساس برخی روایات در سال ۵۱۲ه‍.ق برپایه برخی دیگر از روایات در سال ۵۵۷هجری قمری تزئین کرد. کاشی‌ها بعدها در دوران علاءالدین محمد خوارزمشاه و در سال ۶۱۲هجری قمری مرمت شدند که کتیبه‌انها موجود است. شرف‌الدین ابوطاهرین سعدبن علی قمی در این دوره پس از مرمت بنا، کتیبه‌ی نیز بر آن ساخت و نخستین سنگ قبری که موجود است، بر مزار مطهر امام رضاع(قرار گرفت.

پیش از انقلاب اسلامی

^[1] چهارشنبه ۲۲ شهریور ۱۴۰۲ — ۲۷ منفر ۱۴۴۵ ه‍